

I PASKAITA KAPITALIZMAS

Neretai aprašomieji terminai klaidina. Pavyzdžiui, šiuolaikinės pramonės kapitonai ar didžiojo verslo vadai dažnai vadinami "šokolado karaliais", "medvilnės karaliais" ar "automobilių karaliais". Tai rodo, kad nematoma jokie skirtumo tarp dabartinės pramonės vadovų ir senųjų laikų feodalinių karalių, kunigaikščių ar lordų. Iš tikrųjų skirtumas tarp jų didžiulis. Šokolado karalius nevaldo - jis tarnauja. Savo valdose jis nevaldo, negali būti nepriklausomas nuo rinkos, nuo pirkėjų. Šokolado (plieno, automobilių ar kokios nors kitos šiuolaikinės pramonės šakos) karalius priklauso nuo tos pramonės šakos, kurioje jis dirba, ir nuo pirkėjų, kuriuos jis aptarnauja. Toks "karalius" privalo siekti savo "pavaldinių" - vartotojų - palankumo. Savo karalystę jis praras bemat, jei nesugebės klientų aptarnauti geriau ir pigiau negu jo varžovai.

Prieš 200 metų, iki kapitalizmo atsiradimo, žmogaus visuomeninė padėtis nesikeitė nuo gyvenimo pradžios iki pabaigos - ji būdavo paveldima iš protėvių. Gimęs vargšas, juo visuomet ir būdavo; gimęs turtuoliu - lordas ar kunigaikštis - titulą ir jam priklausančią nuosavybę gaudavo visam gyvenimui.

O dėl gamybos, tai primityvi tų laikų apdirbimo pramonė dirbo beveik išimtinai turtuolių labui. Dauguma žmonių (90 ar net daugiau procentų Europos gyventojų) dirbo žemę ir visiškai nesusidurdavo su miestui skirta apdirbimo pramone. Tokia sustabarėjusi feodalinė sistema daugelį amžių vyravo labiausiai išsivysčiuose Europos kraštuose.

Gausėjant kaimo gyventojų, žemės ūkyje susidarė žmonių perteklius. Šiems žmonėms, neturintiems nei paveldėtos žemės, nei dvarų, žemės ūkyje darbo nebuvo, įsidarbinti mieste apdirbimo pramonėje draudė miestų valdovai. "Atstumtųjų" skaičius vis didėjo, ir niekas nežinojo, ką su jais daryti. Tai buvo proletarai tikraja šio žodžio prasme, atstumtieji, kuriuos valdžia tegalėjo pasiųsti į galeras ar prieglaudas. Kai kuriose Europos vietose, ypač Olandijoje ir Anglijoje, jų atsirado tiek daug, kad iškilo rimta grėsmė esamai visuomeninei santvarkai.

Šiandien, kalbėdami apie panašius dalykus Indijoje ar kitoje besivystančioje šalyje, neturėtume užmiršti, kad XVIII amžiaus Anglijoje sąlygos buvo kur kas blogesnės. Tuo metu joje buvo apie 6-7 milijonai gyventojų, iš kurių daugiau kaip milijonas, o galbūt ir du, buvo tiesiog vargšai atstumtieji, negalėję net pramisti. Jų likimas buvo viena iš rimčiausių

problemų XVIII amžiaus Anglijoje.

Kita rimta problema buvo žaliavų stygius. Britanijos gyventojams teko susimąstyti: "Ką darysime, kai mūsų miškai nebeduos tiek medienos, kiek reikia mūsų gamybai ir namams šildyti?" Valdančiosios klasės puolė į neviltį. Kaip taisyti padėtį, nežinojo nei valstybės veikėjai, nei dvarininkai.

Tokia sudėtinga visuomeninė situacija ir davė pradžią šiuolaikiniam kapitalizmui. Tarp tų atstumtųjų vargšų atsirado žmonių, kurie ragino steigti nedideles dirbtuves ir ką nors gaminti. Tai buvo nauja. Šie novatoriai negamino brangių prekių, tinkamų tik aukštuomenei; jie gamino pigius gaminius visuotiniam vartojimui. Tai ir buvo kapitalizmo užuomazgos. Tai buvo masinės gamybos - kapitalistinės pramonės pagrindo - pradžia. Senoji apdirbimo pramonė patenkino tik aukštuomenės poreikius, o nauja kapitalistinė pramonė pradėjo gaminti daiktus, prieinamus visiems. Tai buvo masinė gamyba, patenkinanti visų poreikius.

Štai pagrindinis kapitalizmo, egzistuojančio dabar visose tose šalyse, kuriose paplitusi masinė gamyba, principas: Didysis verslas - vadinamųjų kairiųjų fanatiškiausių užsipuolimų taikinyš - gamina beveik tik tai, kas patenkina masių poreikius. Įmonės, gaminančios prabangos prekes vien turtuoliams, niekada nepasiekia didžiojo verslo viršūnių. Ir šiandien kaip tik žmonės, dirbantys stambiose gamyklose, yra pagrindiniai šių gamyklų produkcijos vartotojai. Tuo kapitalizmo gamybos principai iš esmės skiriasi nuo anksčiau vyravusių feodalizmo principų.

Labai klaidingas teiginys, kad didžiojo verslo gamintojai skiriasi nuo vartotojų. Amerikos parduotuvėse galima išgirsti šūkį: "Pirkėjas visuomet teišis". O juk rikiėjas yra tas pats žmogus, kuris gamykloje gamina tuos daiktus, kuriais prekiaujama parduotuvėse. Klaidinga nuomonė, kad didžiojo verslo valdžia begalinė - juk didysis verslas visiškai priklauso nuo palankumo tų, kas perka jo produkciją; stambiausios įmonės praranda savo valdžią ir įtaką, kai tik praranda savo pirkėjus.

Prieš 50 ar 60 metų beveik visose kapitalistinėse šalyse buvo sakoma, kad geležinkelių kompanijos tapo pernelyg didelės ir turtingos, t. y. monopolijomis, su kuriomis negalima varžytis. Buvo tvirtinama, kad transporto srityje kapitalizmas jau pasiekė tą stadiją, kai prasideda savigriova - mat nebėra konkurencijos. Tačiau žmonės nenumanė, kad geležinkelių galia priklauso nuo jų sugebėjimo aptarnauti žmones geriau už bet kurią kitą transporto rūšį. Aišku, būtų buvę tiesiog juokinga varžytis su kuria nors stambia geležinkelio kompanija nutiesiant lygiagretų ruožą, kai pakanka ir senojo. Tačiau greitai atsirado naujų konkurentų. Konkurencijos laisvė nereiškia, kad sėkmę turi atnešti paprastas jau atliktų veiksmų atkartojimas ar imitavimas. Juk ir spaudos laisvė nereiškia, kad perrašius tai, ką parašė

kitas, galima gauti tuos pačius rezultatus, kuriuos anas pasiekė savo darbu. Spaudos laisvė - tai teisė parašyti ką nors kita. Kalbant apie geležinkelius, konkurencijos laisvė reiškia teisę kažką išrasti, kažką padaryti, kas mestų iššūkį geležinkeliams, sudarytų jiems rimtą konkurenciją.

JAV geležinkelių konkurentai - autobusai, lengvieji automobiliai, sunkvežimiai, lėktuvai - sukėlė jiems rimtų problemų, nukonkuravo keleivių pervežimo srityje.

Kapitalizmas suteikia kiekvienam teisę aptarnauti klientus geriau ir pigiau. Ir šis metodas, šis principas per palyginti trumpą laiką pakeitė visą pasaulį. Jis sudarė galimybę neregėtai padidėti gyventojų skaičiui.

XVIII amžiuje Anglijos žemė galėjo išmaitinti vos 6 milijonus žmonių, kurių gyvenimo lygis buvo labai žemas. Šiandien daugiau kaip 50 milijonų gyvena geriau negu XVIII amžiaus turtuoliai. Dabartinis Anglijos gyvenimo lygis greičiausiai būtų dar aukštesnis, jeigu ji nebūtų tiek daug energijos iššvaisčiusi nereikalingoms politinėms ir karinėms avantiūroms (kitaip viso to nepavadinsi).

Štai kas būdinga kapitalizmui. Taigi, jei anglas ar koks nors kitas žmogus šiandien pareikštų esąs nusiteikęs prieš kapitalizmą, jam galima drąsiai atsakyti: "Tamsta žinai, kad šiandien žmonių Žemėje gyvena dešimt kartų daugiau negu ikikapitalistiniais laikais. Tamsta žinai, kad šiandien visi žmonės gyvena geriau negu tavo protėviai iki kapitalizmo. Bet iš kur tau žinoti, kad esi tas vienintelis iš dešimties, kuris būtų gyvenęs, jei kapitalizmo nebūtų. Jau vien tai, kad tu šiandien gyveni, rodo kapitalizmo pranašumą nepriklausomai nuo to, kaip tu vertini savo gyvenimą".

Nors ir daug pranašesnis, kapitalizmas įnirtingai puolamas ir kritikuojamas. Kur gi tos neapykantos šaknys? Neapykanta kapitalizmui atsirado ne tarp eilinių žmonių darbininkų, o tarp žemvaldžių - tarp Anglijos ir Europos dvarininkų, bajorijos. Jie kaltino kapitalizmą tuo, kas jiems buvo nemaloniausia: XIX amžiaus pradžioje pramonės darbininkams buvo mokami didesni atlyginimai, o tai vertė mokėti tokius pat didelius atlyginimus ir žemės ūkio darbininkams. Aristokratija puolė pramonę, pasipiktinusi darbininkų gyvenimo lygiu.

Aišku, mūsų požiūriu, darbininkų gyvenimo lygis buvo labai žemas: ankstyvojo kapitalizmo sąlygomis buvo tiesiog sukrečiančios, tačiau besivystanti pramonė čia niekuo dėta - žmonės dar ir nedirbdami fabrikuose gyveno nežmoniškomis sąlygomis.

Šimtus kartų buvo kartojama sena pasaka, kad į fabrikus samdydavosi moterys ir vaikai, kurie iki tol gyvenę visai pakenčiamai. Tai viena iš didžiausių istorijos falsifikacijų. Motinos, dirbusios fabrikuose, neturėjo iš ko gaminti maisto; eidamos dirbti, jos nepalikdavo virtuvių - jos kaip tik del

to ir ėjo į fabrikus, kad neturėjo virtuvių arba ką jose gaminti. Ir vaikai ėjo ne iš prabangių pansionatų. Jie badaudavo ir mirdavo. O visas kalbas apie nenusakomas ankstyvojo kapitalizmo baisybes gali paneigti vien statistika: būtent tuo metu, kai Anglijoje vystėsi kapitalizmas, vadinamuoju pramonės revoliucijos laikotarpiu - nuo 1760 iki 1830 metų - Anglijos gyventojų skaičius padvigubėjo, o tai reiškia, kad šimtai ir tūkstančiai vaikų, anksčiau pasmerktų mirti, išgyveno ir išaugo vyrais ir moterimis.

Be abejo, tų laikų sąlygos buvo blogos. Tačiau kaip tik kapitalistinė veikla jas ir gerino. Būtent pirmųjų fabrikų produkcija tiesiogiai ar netiesiogiai (eksportuojant savo gaminius ir importuojant maistą bei žaliavas iš kitų šalių) tenkino darbininkų poreikius. Bet pirmieji kapitalizmo istorikai nuolat falsifikavo (švelnesnis žodis čia netinka) istoriją.

Jie mėgo pasakoti vieną anekdotą (tikriausiai pačių ir sugalvota) apie Benjaminą Frankliną. Pasak jų, kai Benjaminas Franklinas lankėsi viename Anglijos medvilnės fabrike, šeimininkas didžiuodamasis pasakė: "Šie medvilnės dirbiniai skirti Vengrijai". Apsižvalgęs ir pamatęs nutriušusius darbininkų skarmalus, Benjaminas Franklinas paklausęs: "Kodėl tu negamini ir savo darbininkams?"

Tačiau tie eksporto dirbiniai, apie kuriuos kalbėjo fabriko šeimininkas, kaip tik ir buvo gaminami jo darbininkams, nes Anglija importavo visas žaliavas. Medvilnės nebuvo nei Anglijoje, nei Europos žemyne. Be to, Anglijoje labai trūko maisto - jis buvo importuojamas iš Lenkijos, Rusijos, Vengrijos. Tuo eksportu ir buvo apmokami maisto produktai Anglijos gyventojams. Daugelis tų laikų pavyzdžių atskleidžia dvarininkų ir aristokratų požiūrį į darbininkus. Paminėsiu tik du. Pirmiausia tai žinoma Anglijos "Speenhamland" sistema. Jos esmė tokia: visiems, gaunantiems atlyginimus, mažesnius už valstybės nustatytą minimumą, vyriausybė mokėjo skirtumą tarp to minimumo ir gaunamos algos. Todėl žemvaldžiai galėjo nemokėti didelių atlyginimų - juos kompensuodavo valstybė, išlaikydama darbininkus žemės ūkyje.

Po 80 metų, kapitalizmui išplitus ir Europoje, žemvaldžiai dar kartą pasipriešino naujai gamybos sistemai. Vokietijoje prūsų junkeriai, praradę daug darbininkų, perėjusių į pelningesnę pramonę, sugalvojo net specialų terminą šiai problemai įvardyti - Landflucht (bėgimas nuo žemės). O Vokietijos parlamente jie tarėsi, kaip kovoti su šiuo, jų požiūriu, blogiu. Princas Bismarkas - garsusis Vokietijos Imperijos kancleris, vienoje savo kalboje pareiškė: "Berlyne aš sutikau žmogų, kadaise dirbusį mano dvare, ir jo paklausiau: "Kodėl tu išėjai iš dvaro, kodėl tu palikai žemę, kodėl tu dabar gyveni Berlyne?"

Pasak Bismarko, tas žmogus atsakęs: "Kaime nėra tokio šaunaus

Biergarteno, kaip čia, Berlyne, kur galima sėdėti, gurkšnoti alų ir klausytis muzikos". Aišku, ši istorija atspindi princo Bismarko - samdytojo - poziciją. Visiškai kitaip manė samdiniai. Jie ėjo į pramonę, nes ten buvo mokami geresni atlyginimai, ir jų gyvenimo lygis neregėtai pakilo.

Šiandien kapitalistinėse šalyse palyginti nedidelis skirtumas tarp vadinamųjų aukštesniųjų ir žemesniųjų klasių gyvenimo lygio - ir vieni, ir kiti apsirūpinę maistu, apranga, būstais. O XVIII amžiuje ir anksčiau skirtumas tarp vidurinėsios ir žemesnėsios klasės atstovų kaip tik ir buvo tas, kad pirmieji turėjo batus, o antrieji - ne. JAV skirtumas tarp turtingo ir vargšo šiandien dažnai yra tik skirtumas tarp kadilako ir ševroleto. Ševrolotą galima nusipirkti ir padėvėtą, tačiau šeimininkui jis teikia tas pačias paslaugas - jis tinka važiuoti iš vienos vietos į kitą. Daugiau kaip 50% JAV gyventojų gyvena nuosavuose namuose ar butuose.

Kapitalizmo puolimas - ypač dėl atlyginimų - pagrįstas klaidinga prielaida, kad atlyginimus moka visiškai kitokie žmonės negu tie, kurie juos gauna. Ekonomistui, ekonomikos tyrinėtojui nesunku nubrėžti ribą tarp darbininko ir vartotojo, juos atskirti. Tačiau akivaizdu ir tai, kad kiekvienas vartotojas turi kaip nors užsidirbti pinigus, kuriuos jis išleidžia, o dauguma vartotojų yra tie patys žmonės, kurie dirba įmonėse, gaminančiose tas prekes, kurias jie perka. Kapitalizmo sąlygomis atlyginimų dydį nustato ne žmonių klasė, kuri skiriamasi nuo gaunančių atlyginimus klasės, - tai tie patys žmonės. Kino žvaigždėms honorarus moka ne Holivudo kino korporacijos, o žiūrovai, nusipirkę bilietus. Milžiniškus prizus boksininkams teikia ne rungtynių rengėjai, o žiūrovai. Skirtumas tarp darbdavio ir darbininko yra tik ekonomikos teorijoje, bet ne praktiniame gyvenime - čia dirbdavys ir darbininkas yra tas pats asmuo.

Daugelyje šalių yra žmonių, manančių, kad labai neteisinga mokėti tokius pačius atlyginimus žmogui, išlaikančiam daugiavaikę šeimą, ir tam, kas rūpinasi tik savimi pačiu. Bet juk darbdavys neprivalo rūpintis darbininko šeimos gausumu.

Šiuo atveju klausimą reikėtų formuluoti taip: Ar tu pasiryžęs mokėti už ką nors, tarkime, už duonos kepalą, daugiau, jei tau pasako, kad jį iškepęs žmogus turi šešetą vaikų? Sąžiningas žmogus tikrai atsakys neigiamai ir pridurs: "Iš principo aš gal ir galėčiau, bet geriau nusipirksiu duonos, kurią kepė bevaikis". Aišku, jei darbdavys iš pirkėjų negaus tiek, kiek jis turi mokėti darbininkams, jis turės atsisakyti savo verslo.

Kapitalistinės sistemos pavadinimą sugalvojo ne jos šalininkas, o žmogus, laikęs ją visų blogiausia istorijoje sistema, didžiausiu blogiu, slegiančiu žmonijos pečius. Tas žmogus - Karlas Marksas. Tačiau nėra jokio pagrindo atmesti K. Markso pavadinimą, nes jis aiškiai apibūdina šaltinį, iš kurio

atsirado didžiuliai socialiniai laimėjimai. Šie laimėjimai - tai kapitalo kaupimo vaisiai, atsiradę todėl, kad žmonės paprastai nesuvaldo visko, ką pagamina, o dalį sutaupo ir investuoja. Tai problema, kelianti daug nesusipratimų, ir šių šešių paskaitų metu aš galėsiu paliesti svarbiausius klaidingo požiūrio į kapitalo kaupimą, panaudojimą bei šių procesų teikiamą naudą aspektus. Apie kapitalizmą kalbėsiu paskaitose, skirtose užsienio investicijoms bei rimčiausiai šiandieninės politikos problemai - infliacijai. Jūs, aišku, žinote, kad infliacija paplitusi ne tik šioje šalyje - tai pasaulinė problema.

Kalbant apie kapitalizmą, dažnai nepastebima, kad taupyti naudinga visiems: ir tiems, kas nori organizuoti gamybą, ir tiems, kas nori užsidirbti atlyginimą. Kai žmogus sutaupo tam tikrą pinigų sumą - tarkim, tūkstantį dolerių - ir užuot juos išleidęs patiki taupomajam bankui ar draudimo kompanijai, tie pinigai patenka į verslininkų rankas, o šie įgyvendina tai, kam iki tol neturėjo kapitalo.

Ką su sukauptu kapitalu darys verslininkas? Pirmiausia samdys darbininkus ir pirks žaliavų. Taigi didės darbo jėgos bei žaliavų poreikis, o kartu atlyginimai ir žaliavų kainos. Daug anksčiau negu investitorius ar verslininkas gaus pelno, tuo pasinaudos buvęs bedarbis, žaliavų gamintojas, fermeris ir kt.

Ar tai bus pelninga verslininkui, priklausys nuo rinkos konjunktūros ir jo sugebėjimo ją teisingai numatyti. Bet darbininkai, kaip ir žaliavų gamintojai, uždirba tuoj pat. Prieš 30 ar 40 metų buvo daug kalbama apie vadinamąjį Henrio Fordo "atlyginimų politiką". Didžiulis Fordo laimėjimas buvo tas, kad jo mokami atlyginimai buvo didesni negu kitose įmonėse. Jo algų politika buvo pavadinta "atradimu", tačiau "atrastoji" politika neapsiribojo Fordo liberalumu. Naujas verslas ar nauja įmonė jau esančioje verslo šakoje turi pritraukti darbininkus iš kitų verslo šakų, iš kitų šalies vietų, net iš kitų šalių. Vienintelis būdas tai pasiekti - pasiūlyti darbininkams didesnius atlyginimus. Taip buvo kapitalizmo pradžioje, taip yra ir dabar.

Didžiosios Britanijos manufaktūrininkai, pradėję gaminti medvilnės dirbinius, darbininkams mokėjo daugiau, negu šie gaudavo anksčiau. Žinoma, daugelis šių naujų darbininkų iki tol negaudavo jokio atlyginimo, todėl sutikdavo su viskuo. Po kurio laiko, kai buvo sukaupta daugiau kapitalo ir gausėjo įmonių, atlyginimai pradėjo didėti, o kartu neregėtai išaugo Britanijos gyventojų skaičius.

Neigiamas kai kurių žmonių požiūris į kapitalizmą kaip į sistemą, sukurtą turtuoliams turtėti ir vargšams plešti, klaidingas nuo pradžios iki galo. Markso teiginys apie socializmo neišvengiamumą pagrįstas prielaida, kad darbininkai vis labiau skursta, vis labiau alinami, ir kad galų gale visas šalies turtas gali susikaupti kelių žmonių ar net vieno žmogaus rankose. O

tada nuskurdusių darbininkų minia sukils ir nusavins turtingų savininkų turtą. Taigi, pasak Karlo Markso, kapitalistinėje sistemoje nėra jokių galimybių darbininkų sąlygoms gerinti.

1865 metais kalbėdamas Tarptautinėje darbininkų sąjungoje Anglijoje, Marksas pareiškė, jog "visiškai klaidinga" tikėtis, kad profsąjungos gali pagerinti darbo žmonių sąlygas. Sąjungų politiką, reikalaujančią didesnių atlyginimų ir trupesnės darbo dienos, jis pavadino konservatyvia (kaip žinia, Karlo Markso žodyne tai buvo pats neigiamiausias terminas). Jis siūlė sąjungoms pasirinkti naują - revoliucinį - tikslą: reikia "visiškai sunaikinti pačią atlyginimų sistemą" ir privatinės nuosavybės sistemą pakeisti "socializmu" - valstybine gamybos priemonių nuosavybe.

Žvelgdami į pasaulį, ypač Anglijos, istoriją po 1865 metų, matome, kad Marksas buvo visiškai neteisus. Nėra Vakaruose kapitalistiškos šalies, kurioje žmonių gyvenimo sąlygos nebūtų labai pagerėjusios. Šios permainos, įvykusios per pastaruosius 80 ar 90 metų, paneigė Karlo Markso pranašystes. Socialistai marksistai buvo įsitikinę, kad darbininkų sąlygos negali pagerėti. Jie skelbė klaidingą teoriją (kuri žinoma kaip "geležinis atlyginimų dėsnis"), jog kapitalizmo sąlygomis darbininkų atlyginimai negali būti didesni, negu reikia, kad darbininkai galėtų dirbti įmonėse.

Savo teoriją marksistai dėstė taip: jei darbininkų atlyginimai didės ir viršys pragyvenimo minimumą, gims daugiau vaikų, šie, tapę darbo jėga, tiek padidins darbininkų skaičių, kad atlyginimai vėl nukris, sugrįš į pradinį lygį - prie to minimumo, kurio pakanka, kad darbininkai neišmirtų.

Toks Markso ir daugelio kitų socialistų požiūris į darbo žmogų gali būti būdingas tik biologui (ir visai pagrįstai), tyrinėjančiam gyvūnų, pavyzdžiui, pelių, gyvenimą.

Jei gyvūnai ar mikrobai gauna daugiau maisto, daugiau jų ir išgyvena. Mažėjant maisto, mažėja ir gyvūnų. Bet žmonėms tai netinka. Net darbininkui - nors marksistai to nenori pripažinti - reikia ne vien maisto ir giminės pratęsimo. Realiai didėjant atlyginimams, didėja ne tik gyventojų skaičius, bet, pirmiausia vidutinis gyvenimo lygis. Štai kodėl gyvenimo lygis Europoje ir JAV šiandien aukštesnis negu besivystančiose šalyse, pavyzdžiui, Afrikos.

Tačiau turime suvokti, kad aukštesnis gyvenimo lygis priklauso nuo kapitalo. Tuo galima paaiškinti skirtingas sąlygas JAV ir Indijoje. Panaudojus šiuolaikines kovos su infekcinėmis ligomis priemones (bent jau kai kur) gerokai išaugo gyventojų skaičius, tačiau neinvestuojant atitinkamai daugiau kapitalo, didėjo ir skurdas. Šalies gerovė yra proporcinga investuotam kapitalui, skaičiuojant vienam gyventojui.

Tikiuosi, kitose paskaitose galėsiu smulkiau panagrinėti ir geriau išaiškinti šias problemas, nes kai kuriuos terminus, pavyzdžiui, "investuotas

kapitalas per capita" reikia paaiškinti nuodugniau.

Tačiau reikia prisiminti, kad ekonomikoje stebuklų nebūna. Iš laikraščių jums turbūt teko girdėti apie vadinamąjį Vokietijos ekonominį stebuklą - jos ūkio atstatymą po pralaimėjimo ir sugriovimo per Antrąjį pasaulinį karą. Bet tai joks stebuklas. Tai buvo laisvos rinkos ekonomikos principų, kapitalistinių metodų taikymo (netgi nepakankamai nuosekliai) rezultatas. Kiekviena šalis gali padaryti tokį ekonominio atgimimo stebuklą, todėl aš tvirtinu, kad ekonominis atgimimas - tai joks stebuklas; jis įmanomas tik taikant teisingą ekonominę politiką.